

Türk Edebiyatında Habîb-i Neccâr

Habib-i Neccâr in Turkish Literature

Ayşe Merve Yazıcı

İstanbul Üniversitesi, İslam Tarihi ve
Snatları Bölümü, İstanbul, Türkiye,
yaziciaysemerve@gmail.com

Geliş Tarihi/Received: 04.05.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 22.06.2024
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
01.11.2024

Öz: Türk İslam edebiyatına kaynaklık eden unsurların başında Kur'an-ı Kerim'de bahsi geçen kıssalar gelmektedir. Yâsîn Sûresi'nde yer alan Habîb-i Neccâr ve ashâbu'l-karyenin konu edildiği kıssa bu örneklerden biridir. Halk edebiyatında, uğradığı zulüm neticesinde şehit edilip başının kesilmesi sebebiyle kesik baş efsanelerinde adına rastlanılan Habîb-i Neccâr ile ilgili şöhrat bulmuş başka efsanevî hikâyeler ve bir dolabnâme örneği mevcuttur. Klasik Türk edebiyatında ise manzum ve mensur Yâsîn Sûresi tefsirlerinde ilgili ayete atıfla adından söz edilen Habîb-i Neccâr'ın sınırlı sayıda olmakla birlikte mesnevilerde de anıldığı görülmektedir. Bu çalışmada ilgili ayetlerin meali zikredilip kıssa hakkında bilgi verildikten sonra gerek Halk edebiyatında gerekse Klasik Türk edebiyatında Habîb-i Neccâr'a nasıl yer verildiği ele alınmıştır. Hem Klasik Türk edebiyatı çerçevesinde kaleme alınan manzum ve mensur eserler hem de Halk edebiyatına ait hikâye ve menkıbeler taranıp ilgili bölümler tespit edilerek mahiyetleri izah edilmeye çalışılmıştır. Halk edebiyatı ve Klasik Türk edebiyatı sahasında yer alan eserlerin yanı sıra günümüz edebiyatında bu şahsın nasıl bir yere sahip olduğu, antolojilerde yer alan şiirlerle tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Kıssa, Antakya, Ashâbu'l-karye, Habîb-i Neccâr

Abstract: At the beginning of the elements that are the source of Turkish Islamic literature are the stories mentioned in the Qur'an. One of these examples is the story about Habîb-i Neccâr and ashâbu'l-karye in the Yâsîn Surah. In Folk literature Habîb-i Neccâr who is mentioned in the legends of the severed head takes place in other epic stories and a dolabname. In the Classical Turkish literature, it is seen that Habîb-i Neccâr who located in the poetical and prose tafsir of Surah Yasin is mentioned on it in the masnavis. In this study, after mentioning the meaning of the relevant verses and giving information about the story, it is discussed how Habîb-i Neccâr is included in both Folk literature and Classical Turkish literature. Both the poetical and prose works written within the framework of Classical Turkish literature and the stories and legends of Folk literature were scanned and the relevant sections were determined, and their natures were tried to be explained. In addition to these, it has been tried to determine what kind of place this person has in today's literature, with the poems in the anthologies.

Keywords: Turkish Literature, Story, Antakya, Ashâbu'l-karye, Habîb-i Neccâr

Extended Abstract

The stories that we encounter as concrete examples of the basic message intended to be given in the Quran are the subject of many sources with religious references and have also found a place within the framework of Islamic literature. While people, people who lived in a period of history, and events are told through these Stories, the truth that is intended to be expressed becomes more permanent in the minds.

One of the stories of the Qur'an that can be evaluated in this context is the story of the city people and Habîb-i Neccâr mentioned in the Surah Yasin. Various sources provide similar information about this person and the people reported to have lived in the city he lived in during the time of Jesus. In the Quran, the main message is emphasized without including any details about the short message.

According to the information in the sources, the people of the city that are the subject of the story are the people of Antakya. Habîb-i Neccâr is a person who lives in this city and is engaged in carpentry. This person who believed in Jesus through his apostles, tried to protect the apostles by confessing his faith

at a time when the people wanted to kill them, and he was killed by his people for this attempt. The mosque, located within the borders of Antakya and where Habîb-i Neccâr is believed to be buried attracts attention as an important visiting place for the city.

When looked at within the framework of Islamic literature, it is seen that Habîb-i Neccâr is discussed with his martyrdom as a monotheistic believer and his stance against his people. It is seen that Habîb, whose name is mentioned in narratives in the spiritual style, especially in the stories of kesikbaş in folk literature, has found a place for himself in Classical Turkish literature with the aspect emphasized in the Qur'an and his persistence.

In folk literature, while Habîb-i Neccâr's name is mentioned in the legends of the severed head due to his martyrdom and beheading, it is seen that he also takes part in many legendary stories that have found fame. Apart from these stories, there is also an example of a cabinet in which Habîb's name is mentioned. In classical Turkish literature, on the other hand, in the commentaries of Surah Yâsîn in verse and prose, the name of Habîb-i Neccâr, whose name is mentioned while exegesis of the relevant verse, is also mentioned in the masnavi, although in limited numbers. Apart from these, Habîb-i Neccâr is also mentioned in prose works with various content, which can be evaluated within the framework of Classical Turkish literature.

In this study, after narrating the translation of the relevant verses and giving information about the story, it is discussed how Habîb-i Neccâr and his story are included in both Folk literature and Classical Turkish literature. Both the verse and prose works written within the framework of Classical Turkish literature and the stories and stories and stories belonging to the folk literature were scanned and the relevant sections were determined and their nature was tried to be explained. In addition to the works in the field of folk literature and classical Turkish literature, the place of this person in today's literature has been tried to be determined with the poems in the anthologies.

1. Giriş

Kur'an-ı Kerim'in muhtevası içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olan kıssaların, genel çerçevede, *Kur'an'ın* kendisini açıklamak ve yorumlamak ya da hayata geçirecek biçimde somutlaştırmak için bir vasıta olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu durum Hz. Âdem'den günümüze, bizlere doğruları ve yanlışları algılama imkânı vermektedir. Kıssalar inananları müjdeleme, inkârcıları uyarma, terbiye etme, haber verme, güzel ahlâkı tanıma, akide ve ibadetlerin esasını bilme açısından önem arz etmektedir. Kıssalarda söylenenler ve kıssalarla söylenenler, bir amaçtan ziyade, hedefe götürmede vasıta kabul edilmektedir (Kaya, 2002: 32).

Habîb-i Neccâr ve ashâbu'l-karye ile alakalı Yâsîn Sûresi'nde zikredilen kıssa da yukarıda sıralanan maksatlara işaret eden muhtevası ile karşımıza çıkmaktadır. Yâsîn Sûresi'nin 13 ile 29. ayetleri arasında bulunan kıssada "karye" halkını hak dine davet etmek maksadıyla bir şehre gelen iki elçinin, daha sonra onlara destek olması için üçüncüsünün gönderildiği, halkın bu elçilere karşı çıktığı, sadece şehrin öbür ucundan gelen ve bu elçilere iman etmiş bir şahsın onlara destek verdiği, bu kişinin -ismi açıkça ifade edilmemekle beraber ayetin bağlamından anlaşıldığına göre- karye halkı tarafından öldürüldüğü, imanı vesilesiyle cennete girdiği, onu zulmederek öldüren eden şehir halkının ise büyük bir gürültü ile helâk edildiği anlatılmaktadır (Kur'ân-ı Kerîm, 36:13-29).

Ashâbü'l-karye'nin kimler olduğu, nerede meskûn bulunduğu, kendilerine gelen elçilere ve elçilere iman eden şahsa dair *Kur'an'da* sarıh hiçbir bilgi yoktur (Aydemir,1991: 468-469.). Bu bilgiler daha ziyade tefsir kaynaklarından elde edilmektedir (Ayrıntılı bilgi için bkz: el-Kurtûbî, 1427/2006: 17/432; et-Taberî, 1422/2001: 19/419-421; ez-Zemahşerî, 1418/1998: 5/171).

Çalışmaya konu olan ve Yâsîn Sûresi'nde "şehirin öbür ucundan gelen adam" olarak tavsif edilen Habîb-i Neccâr, *Kur'an-ı Kerim'de* ismi açıkça belirtilmeyen, kaynaklardan Antakya olduğu öğrenilen şehre

gelen elçilerin tebliğini kabul eden mümin kişidir. Adının Habîb b. Mûsa, Habîb b. İsrail veya Habîb b. Mer'î olduğu zikredilmektedir. Tefsir kitaplarında Habîb'in, neccar (dülger), ipekçi, kassar (bez ağartan) veya ayakkabıcı olduğundan, gündelik kazancının bir kısmını ailesine ayırıp kalanını tasadduk ettiğinden söz edilmektedir. Cüzzam hastalığına yakalanması sebebiyle yaşadığı şehirden uzakta bir yerde oturduğu ve vaktini ibadetle geçirdiği, imanını izhar edip halkını da iman etmeye davet ettiğinde ise-farklı rivayetlerde ifade edilen şekliyle- taşlanarak, linç edilerek veya hızarla kesilerek öldürüldüğü nakledilmektedir (Ateş, 1996: 373).

Antakya'da, Habîb-i Neccâr Dağı'nın eteklerinde, Roma döneminde bir tapınak olarak inşa edilip Bizans döneminde kiliseye, İslâmî dönemde ise camiye çevrilen ve kendi adını taşıyan yapının altında yer alan üç mezardan birinde medfûn olduğu ileri sürülmektedir (Ateş, 1996: 374).

Ashâbu'l-karye ve Habîb-i Neccâr kıssası Yâsîn Sûresi 13-29. ayetler arasında şu şekilde anlatılmaktadır:

“Onlara mâlûm şehir halkını örnek göster. Oraya elçiler gelmişti. Biz kendilerine iki kişi göndermiştik ama ikisini de yalancılıkla itham ettiler. Bunun üzerine bir üçüncüyle destekledik. Onlar ‘Biz size gönderilmiş elçileriz’ dediler. Diğerleri ise şöyle karşılık verdiler: ‘Siz de ancak bizler gibi insanlarsınız. Hem Rahmân herhangi bir şey indirmiş değil; siz sadece yalan söylüyorsunuz!’ ‘Rabbimiz biliyor ki biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz. Bize düşen, açıkça tebliğ etmekten ibarettir.’ dediler. (İnkârcılar) şu karşılığı verdiler: ‘Doğrusu sizin yüzünüzden üzerimize uğursuzluk geldi. Eğer vazgeçmezseniz, biliniz ki sizi taşılayacağız ve tarafımızdan size acı veren bir işkence yapılacaktır.’ Onlar da dediler ki: ‘Uğursuzluğunuz kendinizdendir. Size öğüt verildi diye öyle mi? Hayır! Siz sınırı aşmış bir topluluksunuz.’ O sırada şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi; şöyle dedi: ‘Ey kavmim! Bu elçilere uyun. Sizden bir ücret istemeyen o kimselere tâbi olun; onlar doğru yoldadırlar. Hem ne diye beni yaratan ve sizin de dönüp kendisine varacağınız Allah’a kulluk etmeyeyim ki? Hiç O’ndan başka mâbudlar edinir miyim? Eğer Rahmân bana bir zarar vermek isterse onların şefaati bana hiçbir yarar sağlamaz ve onlar beni kurtaramazlar. İşte o takdirde (başka bir tanrı edinirsem) ben apaçık bir sapkınlık içine düşmüş olurum. İşte ben rabbimize iman etmiş bulunuyorum; bana kulak verin.’ Ona, ‘Cennete gir’ denildi. ‘Rabbimin beni bağışladığını ve güzel biçimde ağırlananlardan eylediğini keşke kavmim bilseydi!’ dedi. Ondan sonra kavmi üzerine gökten bir ordu indirmedik, indirmeyiz de. Cezaları korkunç bir sestten ibaretti; sönüverdiler” (Kur’ân-ı Kerîm, 36:13-29).

Müstakil kaynaklarda ise kıssa şu şekilde nakledilir:

Habîb-i Neccâr Antakya şehrinde hem Musevilerin hem de putperestlerin bulunduğu bir dönemde yaşamıştır. Şehirde birçok puthâne mevcuttur ve Roma dönemindeki tüm ahlâkî çöküntü Antakya’ya da yansımıştır. Bu nedenle Hz. İsa, şehir halkına Allah’ın varlığını ve birliğini hatırlatmak, onları uyararak doğru ve güzel olana yönlendirmek için elçilerini göndermiştir. Kudüs’ten Antakya’ya gönderilen iki elçinin şehre gelişleriyle birlikte kıssaya konu olan hadise vuku bulmuştur. Tevhid inancının temsilcisi ve hakikatin tebliğcisi olan bu iki elçi, İslâmî kaynaklarda isimlerinin Yahya ve Yunus olarak anıldığı, Hz. İsa’nın iki havarîsidir. Bunların Antakya’ya gelişlerinin ardından tanışıp görüştükları ilk kişi ise Habîb-i Neccâr’dır (Silay, 1989: 18).

Habîb-i Neccâr, onlara ne amaçla geldiklerini sorar. Elçiler de insanların dünyaya ait basit ve bayağı zevklerden uzaklaşması, putlara tapınmayı bırakması, ibadet edilmesi gereken merciin Allah olduğunu hatırlatmak amacıyla geldiklerini söylerler. Sonrasında Habîb-i Neccâr elçilere ilahî elçi olduklarını ispat edecek bir delillerinin olup olmadığını sorar. Elçiler: “Biz Allah’ın izniyle hastaları iyileştirir, körlerin gözünü açar ve ölüyü diriltebiliriz” derler. Habîb-i Neccâr, elçilerin bu sözü üzerine iki yıldan beri hasta olan oğlunu onlara göstererek onu iyileştirip iyileştiremeyeceklerini sorar. Elçiler yatalak çocuğu iyileştirirler. Habîb bu durum karşısında büyük bir sevinç duyar ve heyecana kapılarak: “Yaptıklarınıza gözlerimle şahit oldum. Yemin ederim ki sizler doğru söyleyenlersiniz. Ben, bunun üzerine bir olan

Allah'a sığındım. Sizlere ve sizleri şehrimize gönderen peygambere inandım" diyerek secdeye varır. Böylece Habîb-i Neccâr Allah'a inanan ilk Antakyalı mümin olur (Sılay, 1989: 19).

Habîb, mümin olduktan sonra puta tapmayı bırakır. Şehrin dışındaki evinde, bazen de bir mağarada Allah'a tövbe edip ibadetle meşgul olur. Bu arada Yahya ve Yunus adındaki iki elçinin Antakya'ya geldiği ve halka tebliğde bulunduğu haberi şehrin her tarafında konuşulmaya başlar. Kısa bir süre sonra Kral Antioch bu söylentilerden haberdar olur ve elçileri huzuruna çağırır. Ne maksatla geldiklerini öğrendiğinde ise onları zindana attırır. Yahya ve Yunus dönmeyince Hz. İsa üçüncü elçi olarak Şem'un-üs Safa'yı Antakya'ya gönderir. Şem'un halkla iyi ilişkiler kurar ve kendini halka sevdirebilir. Bir süre inancını izhar etmez. İyi ahlâkı ve güzel davranışlarıyla herkes tarafından tanınır ve halk arasında şöhret bulunca kral, Şem'un ile görüşmek ister. Kısa sürede kral ile yakınlık kurar ve kralın danışıp güvendiği biri olur. Bir gün söz arasında Şem'un mevzunun açılması üzerine, kraldan iki mahkûmu (Yahya ve Yunus) huzuruna çağırıp bir kez daha dinlemesi için ricada bulunur. Kral, elçileri huzura getirtir ve davalarının ispatı için bir hafta önce ölen şehrin önde gelenlerinden İbni Dekka'nın oğlunu diriltmelerini ister. Yahya ve Yunus bunun üzerine dua etmeye başlar. Onların dualarının ardından ölen genç dirilip ayağa kalkarak orada bulunan cemaate karşı: "Ben bir hafta önce ölmüştüm. Putperest olarak ebedi aleme göçtüğümde ateş dolu bir vadiye atıldım. Bana yedi semanın kapıları açıldığında İsa'nın şu üç kişiye şefaatt ettiğini gördüm." diyerek iki elçiyle birlikte Şem'un'u da işaret eder. Cemaat, gözleri önünde gerçekleşen hadiseye rağmen elçilere inanmaz ve onları öldürme kararı alınır (Sılay, 1989: 19).

Bu durumu duyan Habîb-i Neccâr koşarak gelir ve öfkeli halka nasihatle bulunarak elçileri korumaya çalışır. Habîb'in uyarılarını hiçbir şekilde dinlemeyen inkârcı kalabalık onu öldürmek için kılıç, mızrak ve taşlarla saldırırken Habîb-i Neccâr'ın ağzından şu son cümleler dökülür: "Ey Mürselîn, ben sizin Rabbinize cidden iman ettim. Beni işiten ve yaratan Allah'ın huzurunda bana şahit olun." (Sılay, 1989: 19-20).

Şimdiki adı Habîb-i Neccâr olan dağda kızgın kalabalık Habîb-i Neccâr'a saldırır. Vücudu kalabalığın ayakları altında çiğnenen Habîb'in cesedi de darağacına asılır. Kafası bedeninden ayrılıp dağın eteklerinden şehre kadar yuvarlanır. Bedeni dağda kalırken, kafası ise şu anda Habîb-i Neccâr Camisi'nin bulunduğu yere düşer. İnanışa göre gördüğü işkence, Allah'ın ihsanıyla ona hiç hissettirilmemiştir (Tekin, 2006: 32-35). Habîb-i Neccâr'ın şehit edilmesinin ardından Allah katında gördüğü mükâfatı ve hüsn-ü kabûlü *Yasîn Sûresi*'nin 26. ve 27. ayetlerinden öğrenilmektedir. Ashâbu'l-karyenin akıbeti ise elçilere yapılan zulüm neticesinde bir sayha ile helak edilmek olmuştur (Kur'an-ı Kerîm, 36:29).

Yüzyıllar boyunca Habîb-i Neccâr'ın makamı çok sayıda Müslüman ve Hristiyan'ın ziyaret mekânı olmuştur. Hac yolunun değiştiği dönemlerde bile sırf onun hatırı için hacılar yolu uzatarak buraya uğramışlardır. Konya'da Mevlâna Türbesi ne ifade ediyorsa, Antakya için Habîb-i Neccâr Camii ve türbesi de aynı kıymeti taşımaktadır (Tekin, 2006: 6).

Halkın Habîb-i Neccâr'a yüz yıllardır gösterdiği ihtiram bugün de devam etmekte, medfun olduğu rivayet edilen türbesi gerek şehir halkı gerekse dışarıdan gelen çok sayıda ziyaretçi tarafından rağbet görmektedir. Habîb-i Neccâr Türbesi insanların her türlü derdine derman bulmak için ziyaret ettiği bir yer olmakla birlikte, daha çok çocuk sahibi olamayan kadınlar ve iyileşemeyen hastaların uğrak mekânı olmuştur. Gelenler burada *Kur'an* okuyup, ibadet etmekte ve adaklar adamaktadır. Dileği gerçekleştirenler cami ve türbeyi tekrar ziyaret etmekte ve burada mevlit törenleri düzenlemektedir (İnce, 2009: 43).

Habîb-i Neccâr ile ilgili Sünnîler tarafından sahip olunan inançlar ve yerine getirilen bazı ritüeller olduğu gibi Nusayrîlerde de benzer uygulamalar görülmektedir. Nusayrîlere ait yedi enbiya ve dokuz enbiya türbelerinde tarihî ve dinî kişilikleriyle ön plana çıkan şahıslar için yapılan makamlardan biri de Habîb-i Neccâr'a ayrılmıştır. En önemli bayramları olan Gadir bayramında Nusayrîler topluca Habîb-i Neccâr dağına çıkarak orada Habîb-i Neccâr'ın mağara türbesinde bahur yakmaktadırlar. Habîb-i Neccâr'ın gizlice ibadet ederken yaktığı bahurun bugüne kadar bu mağarada hiç sönmediğine inanılmaktadır.

Daha ziyade Nusayrîler tarafından ziyaret edilen mağarada mum yakmak, bahur yakmak, türbede yatmak, taş yapıştırmak gibi bazı uygulamalara rastlanılmaktadır (Türk, 2016: 195).

Habîb-i Neccâr'ın inanan zümrenin temsilcisi olarak halk nezdinde itibar gördüğü, özellikle bölge halkının -gerek Müslüman olsun gerek Hristiyan olsun- nesilden nesile aktardığı menkıbevî hikâyelerle kültürel mirasın oldukça önemli bir unsuru hâline geldiği açıkça görülmektedir. Bugün altında medfun olduğu ileri sürülen camii, inanç turizmi açısından şehirde oldukça önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmada bir Kur'an kıssasına konu olması hasebiyle Habîb-i Neccâr'a Türk edebiyatında nasıl yer verildiği hem Halk edebiyatı hem Klasik Türk edebiyatı hem de günümüz edebiyatı çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır.

2. Halk Edebiyatında Habîb-i Neccâr

Halk edebiyatında Habîb-i Neccâr'a daha ziyade menkıbevî tarzdaki halk hikâyelerinde rastlanmaktadır. Özellikle kesik baş hikâyelerinin farklı varyasyonlarında ismi zikredilen Habîb hakkında şöhret bulan hikâyeler, mesleği olan marangozluk ve başı kesilerek şehit edildiği yönündeki rivayetler çevresinde şekillenmiştir.

Hem Hristiyan hem de Müslüman kültürde önemli bir yere sahip olan, Habîb-i Neccâr hakkında rivayet edilen hikâyelerin birçoğu kesik baş motiftir. Tarihte pek çok şehirde baş kesilme olayı çevresinde şekillenmiş kesik baş hikâyesi mevcuttur. Habîb-i Neccâr ile ilgili anlatılan hikâyeyi diğerlerinden ayıran yönü, hikâyede başla gövdeyi birleştirme imkânı varken, başın bedenden ayrı bırakılmasıdır. Böylece adeta şehrin kendilerine tebliğ edilen inanca karşı direnişi ile maddenin ruhtan ayrı kalışı sembolize edilmek istenmiştir (Tekin, 2006:6).

Habîb-i Neccâr ile ilgili anlatılan hikâyelerin ilki şu şekildedir:

Edip Kızıldağlı'nın *Antakya Kapılarında* adlı eserinde naklettiği bu rivayet, Tedmür devletinin hükümdarı Kraliçe Zenobia'nın -Arap kaynaklarındaki ismiyle Zebba'nın (Zeynep)- Roma İmparatorluğu ile girdiği savaşta aldığı ağır yenilgi sonrası İran'a kaçarken yakalanarak Roma'ya getirildiği ve halkın önünde esir olarak teşhir edildiği tarihî sahne ile başlamaktadır (Kraliçe Zenobia ve Roma yenilgisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Peköz, 2018, (Erişim 4 Aralık 2021. <http://www.siyerarastirmalari.com/zenubiya.html>). Roma halkının büyük bir coşkuyla kutladığı bu zafere iştirak etmeyen biri vardır. Elinden keserini bırakmayan bu şahıs şehirde ilk su dolabını yapan, halkın çok sevdiği bir dülgerdir.

Tam da Roma'nın büyük zaferini kutladığı bu günlerde şehre üç havarî gelir. Havarîlerin şehirde karşılaştığı ilk kişi ise bu dülgerdir. Havarîler dülgerin dağda eliyle yaptığı evine misafir olurlar ve aylarca ona İsa'nın dinini anlatırlar. Dülger aradığını bulmuş gibi sevinir. Elçiler aralarında yaptıkları toplantılarında halka bu hakikatleri açmanın zamanının geldiğine kanaat getirirler. Yeni dinin halka duyurulmaya başlaması ile elçilerin dinleyenleri her gün biraz daha çoğalmaktadır. Kral şehre gelen bu yabancıların yeni bir dini halk arasında yaymaya başladığını, Habîb-i Neccâr adını taşıyan dülgerin de onlara iman ettiğini ve destek olduğunu duyunca Habîb-i Neccâr'ın evi kralın askerleri tarafından sarılır. Çarpışmalar olur. Sabaha karşı Neccâr'ın başını keserler. Kafası dağdan yuvarlanarak kralın tahtı önünde dile gelir: "Seni doğru yola davet ederim, yoksa felaket yakındır" der. Kral, kafanın hemen gömülmesini emreder. Bu olayın ardından Cebrail (a.s.) şimdi Habîb-i Neccâr'ın adıyla anılan dağa iner. Evvela bir kükrer, sonra kanadıyla şehrin altını üstüne getirir (Kızıldağlı, 1943:6-8).

Nakledilen ikinci rivayette de yine Habîb-i Neccâr'ı havarîleri koruyucuyu kimliği ile görmekteyiz:

"Binlerce yıl önce Antakya yöresinde yaşayanlar putlara tapmaktadır. Tanrı da onlara Yahya, Yunus ve Şem'un'u gönderir. Elçiler vaazlarıyla halkı uyarır, tanrı yoluna çağırır. O dönemde put

yapımıyla geçinen Habîb Neccâr adlı bir kişi, dinlediklerinden etkilenir, putlara tapmaktan vazgeçer. Halk da vaazları engellemek için elinden geleni yapmaktadır. Bir gün, vaaz dinleyenler öfkelenir ve elçileri öldürmeye kalkışırlar. Tam bu sırada yetişen Habîb-i Neccâr, halkı uyarmaya çalışır. İyice çılgına dönen bazı kişiler Habîb-i Neccâr'ın boynunu keser. Habîb, başını koltuğunun altına alarak şimdiki Habîb-i Neccâr Cami'nin olduğu yere kadar gelir, burada düşer. Kimilerine göre de tepeden yuvarlanan baş, caminin yerinde durur.” (Anadolu Yayıncılık, 1982: 3475).

Üçüncü rivayette de yaygın anlatıda olduğu üzere havarîlerin gelişi, Habîb-i Neccâr'ın iman edişi ve havarîlerle birlikte şehit edilişi anlatılmıştır. Diğer rivayetlerden farklı olarak bu rivayette havarîlerin insanlara putlara tapınmayı terk edip tek olan Allah'a ibadet etmelerini hatırlatmak vazifeleri yanında, gelecek son peygamberi müjdelemek görevini de yüklendiği görülmektedir (İnce, 2009: 107).

Nusayrîler için ayrı bir öneme sahip olan ve Habîb-i Neccâr'ın ibadet ettiğine inanılan mağaranın mekân olarak zikredildiği bir başka rivayette ise Habîb-i Neccâr'ın, dönemin hükümdarı tarafından öldürülmek istenince kaçıp bu mağaraya sığındığı, mağaradan bir daha çıkmayıp sır olduğu anlatılmaktadır (Durdu, 2010: 262).

İslamî motifler taşıyan başka bir rivayette ise şehit edilmesinin ardından Habîb'in kesilmiş başını sol eliyle kaldırıp sağ eline alarak, başı ile bağıra bağıra *Kur'ân-ı Kerîm*'den ayetler okuyarak üç gün üç gece şehrin içinde garip bir şekilde dolaştığı anlatılmaktadır (MEB Basımevi, 1987: 10).

Arap kaynaklarında yer alan efsanede ise Habîb-i Neccâr'ı bu kez Ebu Ubeyde bin Cerrah kumandasındaki İslam ordusunun Antakya'yı fethi esnasında görmekteyiz. Rivayet şöyledir: Hz. Ömer zamanında Ebu Ubeyde bin Cerrah komutasındaki ordu Anadolu'ya gazaya çıkmış ve Antakya önlerine kadar gelmiştir. İslam ordusunun bayraktarlığını Habîb-i Neccâr yapmaktadır. Kahraman bir cengâver olan bu zat, surların önündeki çarpışmalarda pek çok Müslüman askerin imdadına yetişir. Savaşın kızıştığı bir ara Ebu Ubeyde'nin “Yetiş ya Habîb!” dediğini duyar ve hemen yardıma koşar. Savaşın ishakbaşını kılıçla kesip bir mızrağa saplayarak burçlardan birine yerleştirirler. Şehrin fethi uzar ve savaş kızışır. Askerlerin takatten düştüğü sırada, burçtaki mızrak üzerinde dikili olan Habîb-i Neccâr'ın kesik başından Müslümanları coşturan naralar ve teşvikkâr sözler işitilir. Habîb'in sözleriyle şevke gelen mücahitler tüm güçleriyle hücum ederek nihayet şehri fethi muvaffak olurlar. Ebu Ubeyde, Habîb-i Neccâr'ın kesik başını defnedip üzerine bir türbe, yanına da bir cami yaptırır. Gövdesi ise Nur dağlarında bir yere gömülür (Önder, 1972: 424, 425).

Başı kesilerek şehit edilmesi sebebiyle kesik baş hikâyelerine konu olan Habîb-i Neccâr hakkında mesleği ile ilgili hikayeler de anlatılmaktadır. Bunlardan biri şu şekildedir: Rivayete göre, Habîb-i Neccâr para kazanmış, elbisesinin ceplerine doldurmuş vaziyette evine dönerken karşısına Hızır (a.s.) çıkar. Hızır, “Ne o cebindeki?” diye sorar. Habîb-i Neccâr da “Yonga.” diye cevap verir. Hızır da “Yongana bereket.” der ve gider. O zamandan beri tahtacıların yongasına bereket düştüğüne inanılır. Yine marangozların piri olarak kabul edilen Habîb-i Neccâr'ın baltayla ormana girip odun kestiği, sırtında taşıdığı odunları yontarak köylülerin ihtiyacını karşıladığı rivayet edilir. Bu rivayete istinaden Mersin Kızılkaya Köyü'nde yaşayan tahtacılar, ormana kesime gitmeden önce kaza belaya mâni olması niyetiyle kurban kesip aralarında bölüşmektedirler. Onların inancına göre Antakya'da türbesi bulunan Habîb-i Neccâr'ın yaşadığı dönemden beri bu usûl devam etmektedir (Tekin, 2006: 51).

Evliya Çelebi *Seyahatnâme*'de Habîb-i Neccâr ile ilgili meşhur anlatıyı naklettikten sonra onun, Antakya Kalesi'ni ve halkının bahçelerini sulayan ilk su dolabını yaptığı için “marangozların ve mimarların piri” olduğunu söyler (Evliya Çelebi, 1999: 37/2). Yine aynı eserde Tasavvufî Türk edebiyatı türlerinden biri olan dolabnâmeyle ilham veren Hama'daki Dolab-ı Muhammedî'nin yapılışı ile Asi Nehri'nin ortaya çıkışının ilişkilendirildiği menkıbevî bir rivayet nakledilir. Evliya Çelebi'nin naklettiği rivayet genel hatlarıyla şu şekildedir: Peygamberimiz (s.a.v) zamanında susuz bir şehir olan Hama'ya Yahudi olan İzâ'il adlı sihirbaz, bir su dolabı yapar. Ancak bu dolabı işlettiği herhangi bir su kaynağı Hama'da

yoktur. Dolabı nasıl döndüreceğini soranlara “Nil’i çöller içinden akıtacağım ve Hama’ya getirdiğim Nil suyu üzerine su dolabını kuracağım” diyen Yahudi bir gün yollara düşer. Mısır’a varıp Mansure şehrinin kıyısındaki Nil’den dört şişe su alarak bir efsun okur ve Hama’ya geri döner. Bunun ardından Nil Nehri’nin bir kısmı, İzâil’in peşinden yerin altından Yafa şehrine kadar gelir. Sonra Askalan’dan kendine yol bularak, Arz-ı Hasan, Arış, Taberistan, Filistin, Kefirnâhûn ve derken Kıbrıs’a kadar akar. Suyun bu hareketi sırasında Minye Gölü oluşur. Yahudi’nin peşi sıra akan Nil suyu en son Gülbin Dağı altında durur.

Durumdan haberdar olan Hz. Peygamber, Hz. Ali’ye “Yetiş ey Ali! Sihirle Nil Nehri’ni Arz-ı Mukaddes’ten dışarı çıkarıp Rum diyarını harap etmek istiyorlar” diye emredince Hz. Ali derhal Döldül’e biner ve Yahudi’yi Gülbin Dağı eteğinde öldürür. Sihirbazın koynundaki dördüncü şişe Gülbin Dağı’nda kırılır, Allah’ın emriyle şişeden yere dökülen Nil suyu, Gülbin kayasından “Yâ Allah!” sadasıyla batıya doğru akmaya başlar. Hz. Ali: “Ey Âsi, her nehir Hakk’a yönelip kibleye doğru akarken sen niçin batıya doğru akarsın? Geri dön, âsi oldun.” der. O vakit, nehir dile gelip “Ey Ali! Allah’ın emriyle bu mahalle gelmişken Humus, Hama ve nice şehri sulayıp Antakya’da Habib-i Neccâr’ı ziyaret edip oradan yine kibleye doğru akayım.” der. Hazreti Ali: “Dön, yoksa seni keskin Zülfikâr’ımla iki parça ederim.” deyince nehir: “Ey Ali, eğer vurursan bir parçamı kan, bir parçamı irin akıtırım. Kıyamete dek Allah’ın kulları benden faydalanamaz.” der. Bunun üzerine Hazreti Ali: “Senin adın Âsi olsun, insanoğlu senden yarar görsün, suyunu içen hayat bulsun.” der. Daha sonra Gülbin Dağı eteğinde bu sudan içip abdest alıp Döldül’ü bu suyla sıvayan Hz. Ali burada namaz kılar (Evlîya Çelebi, 1999: 36/2, 37/1.). Dolab-ı Muhammedî’nin yapımı ve Asi nehrinin ortaya çıkışı ile ilgili nakledilen bu menkıbeden anlaşıldığına göre Asi Nehri’nin Antakya’dan geçmesi Habîb-i Neccâr’ın hürmetindedir.

Habîb-i Neccar ile su dolabı arasında kurulan ilintinin başka bir örneği de Hatay (Antakya) yöresine ait, tarlada çalışan kızların karşılıklı söylediği bir türküde görülmektedir. Dolabnâme örneği olan türküde Habîb-i Neccârın marangozluğundan ve yaptığı su dolabından bahsedilmiştir (Kızıldağı, 1943: 7):

Dolap:

Ben bir ulu ağaç idim

Ne tatlıydım ne acıydım

Ben Allah’a duacıydım

Huu Huu Mevlam Huu!

Kızlar hep beraber:

Yalvar ol Hâlik’a yalvar

Yalvar ol Sultan’a yalvar

Dolap:

Habib Neccar beni kesti

Her dalım bir yere astı

Yüreğime mıhlar bastı

Huu huu Mevlam huu!

Bu defa kızlar sorar:

Dolap niçin inilersin

Eski derdi yenilersin

Murada ermek dilersin

Huu huu Mevlam huu!

Kızlar coşar:

İbrik susuz olur mu ya dolabım?

Dibi kumsuz olur mu aman aman

Ben hekime danıştım ya dolabım,

Kızlar yârsız olur mu halim yaman

Bu türkü ile ilgili değerlendirme yapan Türkan Alvan, örneğin ezber bozar nitelikte olduğunu naklederek dolabnâme türünün sadece “dinî-tasavvufî / tekke edebiyatı” içinde değerlendirilemeyeceğini, “anonim halk edebiyatı” ve “âşık edebiyatı” içinde de görülebileceğini gösteren bir örnek olduğunu söylemektedir (Alvan, 2020: 459).

Habîb-i Neccâr gerek hakkında rivayet edilen kesik baş motifli hikâyelerde gerekse mesleği ile ilgili anlatılan menkıbevî hikâyelerde bir eren modeli olarak kendini göstermektedir. Rivayetler içinde kesilen başının kendini öldürten kralla konuşması, kesik başı ile Antakya sokaklarında *Kur’an* okuması, İslam ordusunda Antakya’nın fethinde şehit edilmesinin ardından yine kesilen başıyla zafere vesile olması gibi unsurlar Habîb-i Neccâr’ın halk edebiyatında menkıbeleriyle anılagelen bir eren imajıyla yer edindiğine işaret eder niteliktedir.

3. Klasik Türk Edebiyatında Habîb-i Neccâr

Çalışmanın bu kısmında Habîb-i Neccâr’ın Klasik Türk edebiyatındaki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.¹ Yapılan araştırmalar neticesinde taranan divanlarda Habîb-i Neccâr ile ilgili herhangi bir bulguya rastlanmazken mesneviler içinde yalnızca Vücutî (ö.1021/1612) ve Erzurumlu Mülhimî’nin (ö. 1065/1650) eserlerinde birer beyitle isminin anıldığı tespit edilmiştir. Manzum Yâsîn Sûresi tefsiri olarak Livâyî’nin (ö.?) manzum Yâsîn Sûresi tefsiri ile Şehsüvaroğlu Ali’nin (ö.?) *Riyâzu’l-Gufrân* adlı eserinden istifade edilmiştir. Mensur Yâsîn Sûresi tefsiri olarak ise Mustafa bin Muhammed Ankaravî’ye (ö.?) nispet edilmekle birlikte Muslihuddin Mustafa bin Muhammed’e (ö.?) ait olduğu tespit edilen mensur tefsirden, Sinekzâde İbrahîm b. Ahmed’in(ö.1690) *Yasin-i Şerîf Tefsiri*’nden, Şeyhülislam Muhammed Esa’ad’ın (ö. 1166/1753) *Hulâsatü’t-Tebyîn fî Tefsîr-i Sûreti Yâsîn* adlı eserinden, Molla Kırımî’nin (ö. 879/ 1474) *Tefsîru Sûreti’l-Yasin* adlı eseri ile Haşim Velî’nin (ö.?) bir satır altı Kur’an tercümesi örneği olan *Tercümeli Yasin-i Şerîf*’inden yararlanılmıştır. Bunların yanı sıra mensur eser örnekleri olarak Hocazâde Muhammed Rasim’in (ö. 1316/1899) *Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî’si*, Fevzî-i Kefevî’nin (ö. 1023/1614) *Rûhu’n-Nüfûs* adlı eseri ve Uşak’ta bulunan bir ahi şecerenamesinden ilgili yerler tespit edilip çalışmaya dâhil edilmiştir.

Livâyî’nin manzum tefsirinde Habîb-i Neccâr’ın konu edildiği bölüm iki yüz bir beyittir. 21-222. beyitler arasında yer alan bu bölümde önce ayet-i kerîmenin Arapça aslı verilmiş sonrasında içerisinde ayetin anlamını da ihtiva eden beyitler yazılmıştır.

Eserde Habîb-i Neccâr kıssası ile ilgili bölüm *Yâsîn Sûresi*’nin on üçüncü ayetinin tefsirinin yapıldığı yirmi birinci beyitle başlamakta yirmi beşinci beyitten itibaren kıssa anlatılmaya devam etmektedir. Hz. İsa’nın iki havarîsini dine davet maksatlı Antakya’ya göndermesi, havarîlerin Habîb-i Neccâr ile

¹ Bu çerçevede doksan divan, altmış mesnevi taranmış, iki manzum, dört mensur *Yâsîn Sûresi* tefsiri ve bir *Yâsîn Sûresi* mealı ile Klasik Türk edebiyatı çerçevesinde değerlendirebileceğimiz müstakil eserler incelenmiştir.

karşılaşmaları ve onu hakka davetleri, Habîb-i Neccâr'ın hasta oğlunu iyileştirmelerinin ardından iman edişi her beyitte ayrı ayrı işlenmiştir. Kissanın insicamı içerisinde elçilerin davetinin halk ve dönemin hükümdarı tarafından duyulması, elçilerin hapsedilmesi, Hz. İsa'nın Şem'un'u Antakya'ya göndermesi, elçilerin Şem'un'un isteği üzerine yeniden yargılanması, halkın elçilere muamelesi ve Habîb-i Neccâr'ın onları koruma adına giriştiği teşebbüs anlatılır. Sonrasında hem elçilerin hem de Habîb-i Neccâr'ın şehit edilmeleri, Habîb-i Neccâr'ın Allah katında gördüğü mükâfat ve nihayet ashâbu'l-karyenin bir sayha ile helak edilişi ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Livâyî'nin kıssaya geniş bir yer ayırması hasebiyle çalışmada yalnızca Habîb-i Neccâr ile ilgili olan ayetlerin tefsir edildiği beyitler seçilmiş ve eserin şekil özelliklerine bağlı kalınarak beyitler ilgili ayetleriyle birlikte verilmiştir. Çalışmanın kapsamını aşması ihtimaliyle beyitlerin izahlarına girilmemiştir.

وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى

قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ

اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْئَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ

162-Ki ol merd-i Habîb adıyla Neccâr

Segirtedi geldi şehre köyden ol yâr

163-Didi iy kavm oluñ bunlara tâbi'

Ki bunlar istemez sizden menafi'

وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

165-Dağı dir anlara Neccâr-ı şâdık

Çü halk itdi beni hallâk-ı hâlık

166-Ne oldı baña kılmayam 'ibâdet

Aña eyler rucû'ı cümle millet

ءَاتَّخِذْ مِنْ دُونِهَا إِلَهًا إِنَّ يُرَدَّنَ الرَّحْمَنُ بِضُرِّ

لَا تُغْنِ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنْفَعُونَ

169-Ki ya'nî Tañrınıñ gayrı bütâna

'İbâdet mi kılayın ol mekâna

173-Girü gel dînüñe dön yoğsa zinhâr

Seni de eylerüz anlarla ber-dâr

174-Didi Neccâr-ı şâdık anda ol dem

Bu âyet ma'nîsin bî-bâk u bî-ğam

إِنِّي إِذَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

175-Dönersem ger sizüh ben dinühüze

Sizüh iy kavm-i şüm āyīnühüze

176-Ben azmışlardan olurın haqikāt

Size de dīnühüze dahı la'net

إِنِّي أَمُنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونَّ

178-Ki siz tanıklık idüh baña rüsen

İnandum birliğine Tañrınıñ ben

179-Ki cān u dilden oldum ben müselmān

Benümçün diyesiz siz ehl-i imān

190-Hudā eydürdi aña inne enne

Hiṭāb-ı 'irci'ī iy muṭma'inne

قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ

191-Didi gel gir cināna çık buradan

Ki kırtul cümle derd ile belādan

192-Ki kırtul gel bu dūnyā zaḥmetinden

Alabildükçe al Haq rahmetinden

قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ

بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ

195-Baña kavmüm bileydi n'oldı ihsān

Ki anlar da olalardı müselmān

210-İlāhī sen bu kavme it hidāyet

Dir idi bunı ol kān-ı şefā'at

211-Bular bileydi itmezdi cefālar

Baña eylerler idi çok vefālar

Çalışmada incelenen ikinci manzum tefsir örneği olan Şehsüvaroğlu Ali'nin *Riyâzu'l-Gufrân* adlı eserinde de Livâyî'nin tefsirinde takip edilen metodun izlendiği, ayetler zikredildikten sonra onları izah eden beyitlere yer verildiği görülmektedir. Habîb-i Neccâr ve ashâbu'l-karye kıssası yine oldukça geniş işlenmiştir. Eserin 202-432. beyitlerinde konu edilen kıssa, iki yüz otuz beyitte tüm ayrıntılarıyla anlatılmış, havarîlerin Antakya'ya gelişinden şehit edilişlerine kadarki sergüzeşt, Habîb-i Neccâr'ın gelişi, şehit edilişi ve Allah katındaki mükâfatı, ilgili ayetlerin altında sıralanan beyitlerle ele alınmıştır. Kıssa ile ilgili yekûnun geniş yer tutması hasebiyle bir önceki manzum tefsirde izlenen yol takip edilerek yalnızca Habîb-i Neccâr'ın konu edildiği beyitlere yer verilmiş, izaha girilmemiştir.

وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى

قَالَ يَا قَوْمِ انَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ

انَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْئَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ

364-Şehr ucundan çıkageldi bir yâr

Dirler adına Habîbü'n-Neccâr

366-Didi ey kavm idiñüz tebei'(y)yet

Şunlara kim dilemezler ücret

وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

370-Beni yokdan ol idüpdür mevcûd

Vâcib oldur kim idem aña sücûd

372-Bu sözi anlara ta'rîz itdi

Kendi ğod 'âbid idi mü'min idi

ءَاتَّخِذْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ

لَا تُغْنِ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئاً وَلَا يُفِيدُونَ

374-Tañrı'dan ğayrı olan eşyâyâ

Cümleten bâtıl olan ednâya

375- Anlara mı kılayım ça'âtı

Unudup Hâlik-i mevcûdâtı

إِنِّي إِذَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

383-Yine ben dîniñüze girsem eger

Girdiğüm râh-ı dalâlet aźher

إِنِّي أَمِنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِ

386-Ey resülü baña tanık olıñuz

Ki ben imāna gelüpven biliñüz

397-Aşdılar şehr kapusunda ānı

Haqq'a 'azm eyledi ol dem cānı

399-Şol kadar depdiler anı küffār

Çıkdı bağırsağı daşra ne ki var

قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ

بِمَا عَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ

405-Gir bu cennetlere ey nefis-i nefis

Olasıñ tā ki civārımla enīs

408-Beni yarlıgaduğını ol İlāh

Baña ne virdüğini ol Allāh

409-Beni itdüğini ehlü'l-ikrām

Qavmime nice ideydim i'lām

Mensur tefsir örneği olarak çalışmaya dâhil ettiğimiz ilk eser Mustafa bin Muhammed'e aittir. Bu tefsir iki lisansüstü çalışmaya konu olmuş, ancak her iki çalışmada da isim benzerliğinden dolayı müellif yanlış tespit edilmiştir. Bursalı Mehmet Tahir bu tefsirin müellifini başka bir müellif ile karıştırarak Muhammed bin Mustafa Ankaravî (ö.?) olarak tanıtmıştır.² Müellifin şahsı hakkındaki bu karışıklık yapılan lisansüstü çalışmalara da yansımıştır.³

Muhammed bin Mustafa'ya ait olan Yâsîn Sûresi tefsirini şekil özellikleri bakımından incelediğimizde müellifin ayetleri açıklarken sistematik bir usul belirlememiş olduğunu, metin içinde ayetleri parça parça zikrederek açıklama yoluna gittiğini görmekteyiz. 7b sayfasından başlayan ashâbu'l-karye ve Habîb-i Neccâr kıssası 12a sayfasının baş tarafına kadar devam etmektedir. Kıssa daha önce bahsi geçen manzum tefsirlerdeki sıralama ve rivayet zinciri ile nakledilmiştir. Habîb-i Neccâr'ın elçileri kurtarmak amacıyla gelişi ve takiben halkla olan konuşmaları ile şehit edilip Allah katındaki mükafatının konu edildiği bölümler ise 10a sayfasında başlamakta 11b sayfasına kadar devam etmektedir (Sezgin, 1997: 26-47).

² Ayrıntılı bilgi için bkz: Ali Öztürk, "Eğirdir'de Yaşamış Bir Türk Alimi Muslihuddin Mustafa Bin Muhammed ve Eserleri". Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yönleri ile Eğirdir / I. Eğirdir Sempozyumu Bildirileri (Eğirdir / Isparta, 31 Ağustos - 01 Eylül 2001), 731.

³ Müellif tespiti noktasındaki hata için bkz: Funda Sezgin, "14. Yüzyıla Ait Bir Yâsîn Sûresi Tefsiri Üzerinde Sentaks Çalışması" (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, YL Tezi, 1997); Nadide Gürbüz, "Mustafa ibni Muhammed Ankaravî Yâsîn Sûresi Tefsiri" (Ankara: Gazi Üniversitesi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, YL Tezi, 1986).

Zikredeceğimiz ikinci mensur tefsir örneği Sinekzâde İbrahim'e aittir. Ayetlerin *Kur'an-ı Kerim*'deki sıralamasına sadık kalınarak önce ayet-i kerîmenin Arapça ibaresinin verilip ardından tercüme ve açıklamasının yapıldığı tefsirde Habîb-i Neccar ve kavmi ile arasında geçen hadise, eserin 9b ile 11b sayfaları arasında yer almaktadır. Habîb-i Neccar'ın şehrin diğer ucundan gelişinin anlatılması ile başlayan ayetin tefsirinde Sinekzâde ilk olarak Habîb-i Neccâr'ı tanıtmıştır. Hz. Peygamber'e iman edenler zümresinden olduğu nakledilen Habîb'in bir marangoz olduğu ve evinin şehre uzak bir mahalde bulunduğundan söz edilir. Mümin ve muvahhid olan bu zat, kazancının yarısını ailesinin giderlerine sarfederken kalan kısmını sadaka olarak dağıtmakta, geçimini sağladığı mesleğinin dışında kalan zamanlarında bir mağarada Allah'a ibadetle meşgul olmaktadır (Sinekzâde, 1093. *Yasin-i Şerif Tefsiri*: (9b). <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/269138>).

Habîb-i Neccâr'ı tanıttıktan sonra müellif, ilgili ayetin bağlamına uygun olarak Habîb'in, elçilerin durumu ile ilgili haber kendisine ulaşır ulaşmaz süratle onların yanına gelişinden ve onlara açık destek verdiğinden söz etmektedir. Elçilerin hiçbir ücret beklemeden yalnızca nasihat ve tebliğ gayesiyle hareket ettiklerini ifade eden Habîb-i Neccâr'a halkı, resullerin onu tesirleri altına aldığı ve kendi halkının dininden yüz çevirerek hata yaptığı yönündeki sözlerine karşılık o, tek olan Allah'a imanını tekrar ikrar ederek, tapılmaya layık tek iradenin Allah olduğunu söylemiştir. Halkı da eğer gittiği bu yoldan yüz çevirmese onu öldüreceğini söylemiş, nitekim Habîb'in kararlı duruşunu gördükleri zaman dediklerini yapmış ve onu öldürmüşlerdir (Sinekzâde, 1093. *Yasin-i Şerif Tefsiri*: (10a-10b). <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/269138>).

Takip eden ayetin tefsirinde Habîb-i Neccâr'ın Allah katında gördüğü mükâfat ve Rabbinin ona ihsan ettiği cennet lütfundan bahsedilirken, Habîb'in gördüğü bu lütuftan halkının da haberdar olması noktasındaki serzenişi ve temennisine yer verilmiştir. Müteakip ayette ise Allah'a inanmayı reddeden ve Habîb-i Neccâr'ı katleden bu kavmin uğradığı akıbetten söz edilmiştir. Bedir ve Uhud'da rahmet orduları ile müminleri destekleyen Cenâb-ı Hakk'ın inkârcı kavimler için de azap ordularını göndererek kimi kavmi taşlanarak, kimini bir tufan ile kimini ise bir rüzgârla helak ettiğini nakleden müellif, ayetteki beyandan yola çıkarak ashâb-ı karyenin bir gazap ordusuna bile ihtiyaç duyulmadan sayha ile helak edildiğini ifade etmiştir (Sinekzâde, 1093. *Yasin-i Şerif Tefsiri*: (10b-11b). <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/269138>).

Üçüncü olarak zikredeceğimiz mensur tefsir örneği Şeyhülislam Muhammed Es'ad Efendi'ye ait olan *Hulâsatü't-Tebyin*'dir. Rivâyet ve dirâyet üslûbunun mezcedilerek kaleme alındığı eserde (Alpaydın, 2017: 370), âyetler lügat, irâb, beyân ve tefsîr olmak üzere dört başlık altında tahlil edilmiştir. Lügat başlığı altında ilgili ayette geçen kelimelerin Türkçe karşılıkları verilmiş, irâb başlığı altında lafızların Arapça gramer kuralları çerçevesinde cümle içerisindeki konumları ifade edilmiştir. Beyân başlığı altında ise müellifin ilgili ayet ile alakalı yaptığı ayrıntılı değerlendirmeler yer almaktadır. Tefsîr başlığına gelindiğinde ayetlere topluca mana verildiği görülmektedir.

Muhteva açısından oldukça zengin olan eserde, Habîb-i Neccâr'ın kıssası lügavî değerlendirmelerin ve gramatik tahlillerin de genişçe yer verildiği on altı sayfa içerisinde zikredilmiştir. Kıssa ile ilgili malumat eserin 52b-68a sayfaları içerisinde yer almaktadır. Kıssa ile ilgili ilk ayetin tefsiri yapılırken lügat ve îrab başlıkları altındaki açıklamaların ardından müellif beyan bölümünde ayet-i kerimede geçen "racûl" kelimesi üzerinde durmaktadır. Allah katında maruf olan bu zattan nekrâ olarak bahsedilmesini iki şekilde değerlendiren müellif "racûliyyet" ile kastedilen ilk mananın "kâmil ve mükemmel kimse" olduğunu ve bu hikmete binaen Habîb-i Neccâr'ın şanını yüceltmek maksadı ile bu şekilde kullanıldığını ifade eder. Akla gelen ikinci manada ise bahsi geçen bu zatın resullerin bilgisi dışında iman ettiği ve imanını bahsi geçen olay esnasında ikrar etmesiyle imanının zahir olduğu, resuller ve halkı tarafından mümin olduğu bilinmemesi hasebiyle ayette geçen ibarenin nekrâ kullanılmış olabileceği şeklinde bir çıkarımda bulunmuştur (Şeyhülislam Ebû İshakzâde, *Hulâsatü't-Tebyîn fî Tefsîri Sûreti Yâsîn*: (54a). <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/304486>).

Tefsir bölümünde ise Habîb-i Neccâr'ın halkın elçiler etrafında toplandığı mahalle gelişi, kavmi ile gerçekleştirdiği irşad maksatlı konuşma yer almaktadır (Şeyhülislam Ebû İshakzâde, *Hulâsatü't-Tebyîn fi Tefsîri Sûreti Yâsîn*: (54b).<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/304486>).

Bir sonraki ayetin açıklanması kısmına geldiğimizde lügat ve îrab bölümlerinin ardından beyan bölümünde müellif Habîb'in halkına yönelttiği "Bana ne oluyor ki Rabbime ibadet etmeyeyim!" sözü ile muradının "Size ne oluyor ki Rabbinize ibadet etmiyorsunuz!" olduğunu ifade eder (Şeyhülislam Ebû İshakzâde, *Hulâsatü't-Tebyîn fi Tefsîri Sûreti Yâsîn*: (54b).<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/304486>). Tefsir bölümünde ilgili ayette geçen Habîb-i Neccâr'ın uyarı ve nasihat kabilindeki sözlerinin tercümesine yer verilmiştir (Şeyhülislam Ebû İshakzâde, *Hulâsatü't-Tebyîn fi Tefsîri Sûreti Yâsîn*: (56a-57b).<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/304486>).

Müteakip ayetlerde müellif aynı yöntem üzere, Habîb'in kavmine karşı sarfettiği tevhidin temellerini beyan eden irşadî sözlerini izah etmiş, dilbilimsel açıdan ayrıntılı değerlendirmelerde bulunmuştur (Şeyhülislam Ebû İshakzâde, *Hulâsatü't-Tebyîn fi Tefsîri Sûreti Yâsîn*: (57b-59a). <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/304486>).

Habîb-i Neccâr'ın halkı tarafından şehit edilmesinin ardından Allah katında cennet ile mükâfatlandırıldığı ifade edildiği ilgili surenin 26. ve 27. ayetlerinin tefsirine gelindiğinde, yine lügat ve îrab bölümlerinde gerekli izâhatlara girilmiş, ardından beyan bölümünde ayetlerin çağrıştırdığı manalar üzerinden açıklamalara yer verilmiştir. Müellif bu iki ayette gazap ve rahmetin bir arada olduğu bir terbiye usulüne işaret edildiğini ifade etmektedir. Habîb-i Neccâr'ın Rabbi katında gördüğü mükâfatın ardından kendisine türlü zulmü reva görseler de kavminin Allah katındaki hüsn-ü kabûlüne şahit olması ve imanları karşılığında onların da aynı mükâfatı görebileceklerini bilmeleri yönündeki temennisi, evliya ve enbiyanın terbiye usulü olarak değerlendirilmiştir (Şeyhülislam Ebû İshakzâde, *Hulâsatü't-Tebyîn fi Tefsîri Sûreti Yâsîn*: (61b-62a). <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/304486>).

Tefsir bölümünde ise bu kıssa üzerinden Hz. Peygamber'e Cenab-ı Hakk'ın ilettiği mesajdan bahsedilmiş, öncesinde parça parça nakledilen kıssada geçen hadiseler bir bütün halinde yeniden nakledilmiştir (Şeyhülislam Ebû İshakzâde, *Hulâsatü't-Tebyîn fi Tefsîri Sûreti Yâsîn*: (63a-65a).<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/304486>).

Ashâbu'l-karyenin akıbetinin anlatıldığı 28. ve 29. ayetlerin tefsirine gelindiğinde, lügat ve îrab bölümlerinin ardından beyan ve tefsir bölümlerinde Cenab-ı Hakk'ın bu kavmi Cebrail'in (a.s.) sayhası ile helak ettiği, onları helak etmek için büyük gazap ordularına ihtiyaç duymadığı, üzerlerine gazap orduları göndermeye dahî tenezzül etmediği ifade edilmiştir. Ashâbu'l-karyenin akıbeti, uğradıkları gazap sebebiyle sönüp gitmek olmuştur. (Şeyhülislam Ebû İshakzâde, *Hulâsatü't-Tebyîn fi Tefsîri Sûreti Yâsîn*: (65a-66b).<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/304486>).

Dördüncü olarak adından söz edeceğimiz eser Haşim Velî'nin *Tercümeli Yasin-i Şerif* adlı eseridir. Bir tefsir örneği olmaktan ziyade satır altı Kur'an tercümesi olarak değerlendirilebilecek olan eserde, surede geçen her Arapça ibarenin altına Türkçe karşılığı verilmiş, daha sonra ayetin tamamı ayet numarası verilerek sayfa yanında toplu olarak tercüme edilmiştir. Sayfa numaralandırılması yazma eserlerde olduğu gibi varak numaraları ile belirlenmeyip günümüz matbu eserlerinde yaprak denilen önlü arkalı sayfaların numaralarının birbirini takip ettiği şekilde düzenlenen eser, kapak sayfası ve sonda bulunan müellifin ifade-i meram kabilinde yazdığı sayfa dışında toplam yirmi üç sayfadan müteşekkildir.

Habîb-i Neccâr ve ashâbu'l-karye ile ilgili bölüm eserin altı ile sekizinci sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif ayetlerle ilgili herhangi bir izahata girmeden doğrudan lafzî tercüme yapmış, şahısların ve olayların tafsilatına dair herhangi bir açıklamada bulunmamıştır (Haşim Veli. 1343. *Tercümeli Yasin-i Şerif*: [6-8].) <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/288943>).

Çalışmanın kapsamı bağlamında ele alacağımız son mensur tefsir örneği Molla Kırımı'ye aittir. *Tefsîr-i Sûreti'l-Yasîn* ismini taşıyan eserde Habîb-i Neccâr ile ilgili bölüm 216 ile 218. varaklar arasında yer almaktadır. Genel hatlarıyla ayet-i kerîmenin Arapça ibaresinin ardından mealen tercümesinin yapıldığı eserde müellif, ilgili bölüme Habîb-i Neccâr'ın telaşla elçilerin yanına geldiği ve kavmine onlara gösterdikleri kötü muameleden dolayı uyarıda bulunduğu kısım ile başlamaktadır. Eserde Habîb'in kavmi ile olan uyarı ve nasihat eksenli konuşmasının yer verildiği ayetlerin ardından Habîb-i Neccâr'ın şahsından bahsedilmektedir. Elçilerin Habîb'in hasta olan oğluna dua etmelerinden sonra oğlunun iyileşmesi, bunun üzerine onun elçilere iman etmesi, kavminin onları öldürmeye kastettiği haberini aldığı zaman koşarak onlara yardıma gitmesi, halkının resulleri korumak maksadı ile sarfettiği sözlerin karşılığında ona reva gördüğü kötü muamele ve eziyetler ile nihayetinde feci şekilde şehit edilişi kıssanın insicamı çerçevesinde anlatılmıştır (Mollâ Kırîmî. *Tefsîru Sûreti'l-Yâsin*: (216a-217a).<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/455128>.)

Kavminin Habîb-i Neccâr'ı şehit edip Cenâb-ı Hakk'ın cennette ona lütfettiği ihsanın anlatıldığı bölümde, Habîb'in ölürken bile kavminin hidayeti için dua etmesini, onun yaşarken de ölürken de davet ve nasihat vazifesine olan sadakati olarak değerlendiren müellif, bu ayet-i kerimeyi tefsir ederken Şeyhülislam Mehmed Es'ad Efendi'nin değerlendirmesine benzer mahiyette bir açıklamaya yer vermiştir. Habîb'in sergilediği bu tavrın evliyâullaha has olduğunu, Hz. Peygamber'in de Uhud Savaşı'nda başı yaralanıp dışı kırıldığı halde kavminin hidayetine duacı olup onların yaptıkları bu işin bilmemelerinden kaynaklandığını ifade etmesi ile aynı olduğunu söylemektedir (Mollâ Kırîmî. *Tefsîru Sûreti'l-Yâsin*: (217a-217b).<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/455128>).

Bir sonraki ayetin tefsirinde Cenab-ı Hakk'ın bir azap ordusu gönderme ihtiyacında dahî bulunmadığı Antakya halkının Cebraîl (a.s.)'in sayhası ile helak oluşu ve yeryüzünden silinişi anlatılmıştır (Mollâ Kırîmî. *Tefsîru Sûreti'l-Yâsin*: (217b-218a).<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/455128>).

Mensur tefsirlerin ardından Klasik Türk edebiyatı çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutulan eserler incelendiğinde mesneviler içerisinde Habîb-i Neccâr'ın adına rastladığımız mesnevilerden ilki Erzurumlu Mülhimî'ye aittir. Mülhimî'nin *Şehen-şeh-nâme-i Murâdî* mesnevisinde Habîb-i Neccâr'ın adına tek bir beyitte yer verilmiş, ismi Şem'un ile zikredilmiştir. Eserde söz konusu iki isim de Sultan IV. Murad'ın Haleb'e geçmeden önce Antakya'da mezarlarını ziyaret etmesi vesilesiyle anılmıştır (Alper, 2012: 62). Şairin beyitte, yapılan ince bir istifle bir taraftan şehit edilen Şem'un ve Habîb-i Neccâr'ın IV. Murad'ın kendilerini ziyaretiyle memnuniyetlerini kastederken bir taraftan da IV. Murad'ın bu zatlara ziyaretle duyduğu memnuniyeti ifade eden tevriyeli bir anlatım üslubunun olduğu görülmektedir.

Habîb ile Şem'un mezâr oldılar

Ziyâretleriyle şafâ buldılar [b 3134]

Çalışma kapsamında ele alacağımız ikinci mesnevi ise Vücûdî'ye aittir. *Hayal u Yar* ismini taşıyan bu mesnevide de Mülhimî'nin mesnevisinde olduğu üzere Habîb-i Neccâr'ın adına tek bir yerde rastlanmaktadır. Mesnevide Şöhret şehrinin sıfatlarının sıralandığı bölümde Habîb-i Neccâr'ın ismi bir mukayese unsuru olarak zikredilmektedir. Şöhret şehrinin gençlerinin marifetlerinden söz edilirken her birinin bir mühendis ve mimar gibi mahir oldukları, bu şehrin marangozlarının elindeki testereyi görüp marifetlerine şahit olsa marangozların pîri olan Habîb-i Neccâr'ın bile şaşır kalacağı dile getirilmiştir:

Her cevân[ı] mühendis ü mi'mâr

Yapmağa dil evini Sinimmâr [b 1525]

Görse neccâr elinde minşârı

Hayret alur Habîb-i Neccârı [b 1526]

Habîb-i Neccâr'ın ismine rastladığımız eserlerden biri de Uşak'ta bulunan bir ahi şecerenâmesidir. Ahilik adabının, erkân ve kurallarının anlatıldığı eserde ahi mahfilinde sağ ve sol tarafta oturacak esnaflar ve bu meslek erbabının pîrlerinin kimler olduğunun sayıldığı bölümde “pîr-i neccârî” olarak Habîb-i Neccâr'ın ismine yer verildiği görülmektedir (Öntüç, 2018: 845-860).

Mensur eser örneği olarak zikredeceğimiz Fevzî-i Kefevî'ye ait *Rûhu'n-Nüfûs* isimli çalışmada ise Habîb-i Neccâr'ın adına, müellifin dünyanın ömründen ve her asırda yaşayan enbiyanın adlarından bahsettiği bölümde rastlanmaktadır. Dünyanın ömrünün yedi bin yıl olduğunu ifade eden müellif altıncı binde Hz. İsa ve Halid bin Sinan'ın isimlerini zikrettikten sonra Habîb-i Neccâr ve Cercîs kıssalarının da bu asra ait olduğunu ifade etmektedir (Karaman, 2019: 102).

Klasik Türk edebiyatı çerçevesinde ele alınacak son eser ise Hocaşâde Muhammed Rasim'in (ö. 1316/1899) Mevlana'nın *Mesnevî*'sinden seçtiği 187 beytin tercüme ve şerhini yaptığı *Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî*'dir (bkz: Eser, 2019). Seçme beyitlerin verilip altında beytin tercüme ve şerhinin yapıldığı eserde Habîb-i Neccâr kıssasına *Mesnevî*'nin birinci ve on beşinci beyitlerinin şerhi yapılırken yer verilmektedir:

Bi'şnev ez-ney çun şikâyet mî-kuned

Ez-cudâyihâ şikâyet mî-kuned [b 1]

“Dinle, bu ney neler hikâyet eder / ayrılıklardan nasıl şikâyet eder.” (Savran, 2009: 391).

Birinci beytin şerhine “bişnev” hitabı üzerinden yapılan izahatla başlanmış, “ب” harfinin besmeleye işaret olduğu ve Tevrat, Zebur, İncil'de olan her şeyin bu “ب” harfinde mevcut olduğu ifade edilmiştir. Elest Bezmi'ndeki ahitleşmenin kabulü olan “belâ” sözünün yine bu harfte gizli olduğu ve Hz. Âdem'in evvela bu harfle konuştuğu dile getirilmiştir. Bunların yanı sıra “ب” harfinin hadîs-i kutsîde geçen “kalemî'l-a'lâ” ya işaret olduğu söylendikten sonra “elif” ve “ba” harfleri üzerinden iki nükteden bahsedilmiştir.

Beyitte geçen “ney” ile ilgili yapılan açıklamada “ney”in Hz. Muhammed olduğu, ebced hesabıyla altmış sayısına karşılık geldiği, bu sayının da Yâsîn'deki “س” harfine mukabil olduğu söylenmiş ve Hz. Peygamber'e işaret ettiği ifade edilmiştir. “Ney”in Hz. Muhammed'e işaret olduğu gibi insan-ı kâmil olarak da kabul edilebileceği kanaati üzerinden beytin tercümesi yapılmıştır. *“El mülûku izâ dehalu karyeten efsedühâ”* (Kur'an-ı Kerîm, 27:34) ayeti tasavvufî açıdan incelenmiş ve bu münasebetle “insan-ı kâmil”in özellikleri üzerinde durulmuştur.

Şârih, beyitteki “dinle” ifadesinden hareketle “ney” cansız olduğu halde nasıl ondan dinlenir, sorusuna cevap vermiş ve buna örnek olarak da Hz. Peygamberin üzerinde hutbe okuduğu kütüğü örnek göstermiştir. Sonrasında “lisân-ı hâl” kavramı üzerinde durmuş, “sûfi” ve değirmen arasında benzerlik kurarak “lisan-ı hal” kavramını Farsça bir hikâye ve açıklaması ile ele almıştır.

Şerhin ilerleyen bölümünde kâmilânın vuslat makamında olduğu halde ayrılıktan şikâyet etmelerinin ne manası olduğu hem vuslat makamında olup hem ayrılıktan şikâyet etmenin ne demek olduğu yönündeki sorular çeşitli örneklerle açıklanmıştır. Şerhte Habîb-i Neccâr'ın ismine ilk rastladığımız yer bu bölümdür. Şârih bu sorunun cevabını verirken insan-ı kâmilin vuslat makamına ulaşsa da vücudu dünya yüzünde kaldıkça tam bir visâlin mümkün olamayacağını dile getirmiştir. Erbâb-ı visâlin ayrılıktan şikâyetlerinin sebebi budur veya bu şikâyet hali visalden önce çektikleri sebebiyledir. Şârihin bu konuyla alakalı başka bir değerlendirmesi de insân-ı kâmilin bu şikâyet ve hicranını hikâye etmesi halinin kendisi ile alakalı olmadığı, erbâb-ı gaflete tenbih ve ashâb-ı hicâba teşvik için olduğu yönündedir. Bu sebeple Hz. Peygamber veya kâmilân, şikâyet kabilinden sarf edilen bu sözleri kendilerine mal ederek söylemişlerdir. Şikâyet ve hicranın hikâye edilmesi üzerine yaptığı bir başka

yorumunda ise şârih, hikâyet ve şikâyetin önceki âşıkların sergüzeşlerini beyan maksadıyla olduğunu, mâşuk için aşığın kendi uğrunda çektiği ızdıraptan ve âh u enîninden daha kıymetli hiçbir şeyin olmadığını dile getirmiştir. Akabinde örnek verilen beyitte gülün bülbülün âh u figânından aldığı zevk bu kabilden değerlendirilmiştir.

Şârih insan-ı kâmilin şikâyetinin sebepleri arasında daha önce zikrettiği, nasihat maksadıyla bu hali kendisine mal eder gibi ifade etmesini Habîb-i Neccâr kıssası üzerinden örneklemiştir. Kıssa içerisinde zikredilen Antakya halkı ile Habîb-i Neccâr arasındaki muhaverede *Yâsîn Sûresi*'nin yirmi ikinci ayetinde geçen "Hem ne diye beni yaratan ve sizin de dönüp kendisine varacağınız Allah'a kulluk etmeyeyim ki?" mealindeki manaya işaretle insan-ı kâmil konumundaki Habîb-i Neccâr'ın sarf ettiği sözleri şahsı üzerinden dile getirirse de zımnın karye halkına: "Size ne oluyor ki sizi yaratan ve dönüp kendisine varacağınız Allah'a kulluk etmiyorsunuz?" mesajı verdiğini ifade etmektedir. Akabinde de Habîb-i Neccâr ve ashâbü'l-karye ile ilgili kıssayı nakletmektedir (Eser, 2019'dan naklen: 2a- 7a).

Şerh metni içerisinde anlatılan kıssada genel anlatıdan farklı olarak Habîb-i Neccâr'ın bir marangoz değil bir çoban olduğu; elçilerin dönemin kralı huzurunda yeniden yargılandığı bölümde, gösterdikleri kerametler karşısında kralın, devlet ricâlinin ve halkın bir kısmının iman ettiği ifade edilmiştir (Eser, 2019'dan naklen: 5b- 7a):

Der-ğam-ı mâ rûzhâ bî-gâh şud

Rûzhâ bâ-sûzhâ hem-râh şud [b 15]

"Bizim gamımızdan günler vakitsiz bir hale geldi/ günler yanlışlarla yoldaş oldu." (Savran, 2009: 400)

On beşinci beytin şerhinde ise Habîb-i Neccâr, birinci beyitte olduğu gibi kavmine söylediği cümlelerle anılmış, aynı anlam bütünlüğü içerisinde kavmini irşad etmek maksadıyla sarf ettiği cümleleri şahsı üzerinden ifade etmesi, ehl-i kemâlin nasihat usulü çerçevesinde değerlendirilmiştir (Eser, 2019'dan naklen: 50a-50b).

4. Günümüz Edebiyatında Habîb-i Neccâr

Günümüz edebiyatında Habîb-i Neccâr'ın yerininin tespit edilmeye çalışıldığı bu bölümde ise Habîb-i Neccâr'ı konu alan şiirler çerçevesinde bir değerlendirme yapılacaktır. Şiirlerin tespiti için elektronik antolojiler taranmış, yapılan tarama neticesinde otuz üç şiir tespit edilmiştir.⁴ Bu şiirlerin sekiz tanesi bizzat Habîb-i Neccâr adına yazılmışken diğer şiirlerde Habîb-i Neccâr'ın ismi ya benzetme unsuru olarak kullanılmış veya Antakya hakkında yazılan şiirlerde yerel kültürün bir parçası olarak anılmıştır.⁵

⁴Antoloji.com, erişim: 11.06.2021, <https://www.antoloji.com/arama-detay/sayfa-1/?yer=3&arama=neccar>

⁵ Antolojilerde yer alan şairleri ile birlikte zikredeceğimiz şiirler şunlardır: *İl İl Türkiye'm* /Salih Kozan; *Habibi Neccar* /Hasan Konç; *Antakyalım* /Ahmet Mansuroğlu; *İnanç Aşkı Antakya* / Tarık Torun; *Nasibin Çizdiği Yol Aşk - Garib Çoban* /Engin Demirci; *Hatay'ıma* /Hasan Yarıcı; *Antakya şehrinin en büyük Allah dostu Habib-i Neccar'dır* /Yusuf Tuna; *Esmer Çocuk* /Özdemir Aydın; *Canım Antakyam* /Mehmet Kaynak; *Antakyalıyım Ben* /Demet Akkoyun; *Hatay'ımıza Dair* /Selahaddin Çekmegil; *Selam sana habibin neccar* /Hasan Yarıcı; *Habib'i Neccar İmanı* /İhsan Hasan Kaya; *Habib-i Neccar Olmak* /İhsan Hasan Kaya; *Gab Turu* /Recep Uslu; *Hatay Şiirleri - Beyazıt Üniversite, Ptt...Reyhanlı* / Nevzat Bilgiç; *Antakya'da Bir Allah Dostu* /Muhittin Alaca; *Senin yolundan ayrılmam* /Hadi Çağlar; *Antakya Geceleri* /Muhittin Alaca; *Naat* /Gülten Ertürk; *Hatay* / Besir Demir; *Hatay 23 Temmuz* /Hayreddin Abravcı; *Antakyam Uzat Ellerini* /Hatice Elveren Peköz; *Ol Demek* /Abdulkadir Çelik; *Antakya'da Faslı Bahar* /Ahmet Kara; *Yine Garip Dallı Hoca* /Mustafa Suna; *Sahib-i Zaman* /Yusuf Mansız; *Üzümleri Kovsak Ülkemizden* /Burhan Gündoğan; *Yalnız Adam* /Mevlüt Yiğit; *Seyahat* /Şeb Efruz; *Türk Marşı* /Taha Kaan Alay; *Antakya Ziyareti* /Musa Uzunkaya; *Ashabü'l Karye* /Hasan Hüseyin Arslan. (Şiir isimlerinde ve şiirlerin imlasında yazımlara müdahalede bulunulmamış, şairin tasarrufuna sadık kalınmıştır.)

Şiirlerin bütününe yer vermek çalışmanın maksadını aşacağı için bu şiirlerden sadece Habîb-i Neccâr hakkında yazılanlardan, Habîb-i Neccâr'ın benzetme unsuru olarak anıldığı şiirlerden ve Antakya konulu şiirlerin yerel unsurlarından biri olarak verilen örnekler içinde zikredildiği şiirlerden birer örnek verilecektir.

Bizzat Habîb-i Neccâr'ın şahsı adına yazılan şiirlere vereceğimiz örnek, *Habib-i Neccar Olmak* adını taşımaktadır ve İhsan Hasan Kaya'ya aittir. Şair kıssayı anlattığı dizelerinin ardından bugün Habîb'in makamının düştüğü vaziyetten duyduğu üzüntüyü dile getirmektedir:

...

Putperestlik hâkimdir Antakya'nın her yanında,
Bu şehre imanı anlatacak birileri gelmeli anında.

Yasin Sûresi 13-32 ayetleri arasında anlatılır olay,
Elçilerin yaptığı iş tebliğdir, halkın yaptığı ise alay.

Hazreti İsa (as) iki havarisini Antakya'ya gönderir,
Hak dine ve rabbe inanmayı, iman etmeyi bildirir.

Üçüncü elçiye de iki elçiye destek olarak git der,
Elçiler hak dini anlattıkça imansızlığı fark eder.

Antakya şehir halkı asla inanmaz gelen elçilere,
Rabbimize iman edin bunu duyuruyoruz sizlere.

...

Turistik amaçlarla gelen insanlarla dolu oluyor avlun,
Habîb-i Neccar'a yakışıyor mu biraz düşünüp durun.

Cami avlusundaki kabrin gelip geçenleri seyre durur,
Biz kulların halin düşünüp niçin bunlar ahreti unuttur...

İşte bundan dolayı Habîb-i Neccar cami oldukça üzgün,
Gençlerin camiye gelmediğini görünce ağlıyor her gün...

(Kaya, 2018. (Erişim: 11. 06.2021), <https://www.antoloji.com/habib-i-neccar-olmak-siiri/>)

Habîb-i Neccâr'ın isminin benzetme unsuru olarak anıldığı şiirlere vereceğimiz örnek *Nasibin Çizdiği Yol Aşk - Garib Çoban* adını taşımaktadır ve Engin Demirci'ye aittir. Şair gönlüne hitaben aşkı Habîb-i Neccâr gibi hal dili ile anlatmasını söylemekte, kıssaya atıfla onun şehadeti ile âşıklığını ispat ettiğini dile getirmektedir.

Güzel ahlak durağında bekleyen sevgi dolu birleşmiş gönlün varacağı yerdir aşk.

Kapalı olan senin gözündür, kapı değil.

Ben d/okunamıyorum o sevgiliye, yazdıklarım d/okunsun bir mültecinin gözyaşlarında.

Zaten bizde çok akli başında insanlar değildik.

Sen beni sustu say gönül, Vekil olarak Allah'a sığınıyorum, seninle O konuşacak.

Şems vakti uzaktan sev(e)mediyseniz birini, teheccüt vakti hiç

sevdim demeyin özlemlerinize.

Nefsine ziyan verenin kime faydası olur?..

Bazen duymaya ihtiyaç duyduğumuz sözleri gökler söyler, damla sel olup.

Bazen hayatlarını zehir ettiğimiz hayvanlar, çiçekler söyler.

Habibi Neccar gibi hâl dilleri ile anlatanlardan ol aşkı gönül.

Ya da bir yabancı, bir şiir ya da güfte sebep oluyor duymamıza kendimizi.

Kâinatın kendisi bir risaledir temaşa edebilene.

Sen sana rastlarsan ne mutlu, onda rastgelişler y/oktur.

Nefsine ziyan verenin kime faydası olur?..

(Demirci, 2020. (Erişim: 11.06.2021, <https://www.antoloji.com/nasibin-cizdigi-yol-ask-garib-coban-siiri/>)

Antakya konulu şiirlerde Habîb-i Neccâr'ın ismine zikredeceğimiz şiir örneği ise *İnanç Aşkı Antakya* ismini taşımaktadır ve Tarık Torun'a aittir. Habîb-i Neccâr'ın ismi bu şiirde, Antakya konulu şiirlerin genelinde gördüğümüz üzere, adını taşıyan türbesi ile anılmış; Antakya'nın gezilip görülmesi gereken yerleri içerisinde zikredilmiştir.

I

Antakya semaları gece ayın halesi,

Dağların gözyaşları Harbiye Şelalesi,

Dağları delen kuvvet inancın meşalesi,

İlk Hristiyan mabet St. Pierre kilisesi,

Evrensel değerlerin yaşayan en gözdesi

Bulut bulut enginlik Habib Neccar Türbesi

İnanç aşkı Antakya ezan, çan, hazan sesi,

II

Antakya'yı yaşamak bitmez şarkı her demi,

Barış, kültür, hoşgörü insanlığın erdemi

İskenderun körfezi sevda yüklü her gemi,

Akdeniz'in dalgası Samandağ'a busemi
Palmiyeler altında gümüş gerdan gölgemi
Yanık sesli Asi'nin sevdası seherde mi?
İnanç aşkı Antakya vuslatın seferde mi?

III

Zeytin gözlü güzeller Altınözü destesi,
Uzaklardan çağıldar, Asi'nin yanık sesi,
Dört yol'un dört bir yanı narenciye bahçesi,
Hızır-Musa sevdası dualarda nefesi,
Dinlerin diyalogu yaşamının bestesi,
Dağların Reyhanlı'sı, burcu burcu defnesi,
İnanç aşkı Antakya lezzeti künefesi,

IV

Enginlere açılan mümbit Amik ovası,
Tatlı tatlı öperken Akdeniz'in havası,
Amanos etekleri floranın en hası,
Beyazıt-ı Bestami Kırıkhan'ın sevdası,
Havariler diyarı evliyalar yuvası
Beysun köyü yakını güneyin uç noktası,
İnanç aşkı Antakya yurdun en has parçası,

V

Her daim sıcak Erzin Kaplıcalar diyarı,
Zaman içinde zaman tarihin yadigârı,
Tarih, coğrafya, kültür medar-ı iftihar
Limon bahçelerinde bir seyretsen baharı,
Arsuz kıyılarında ılgıt ılgıt rüzgârı,
Hassa tütünleriyle duman duman efkârı,
İnanç aşkı Antakya Güney'in şehriyarı

VI

Tarihin altın gözü Issos'un Harabesi,
Zamana ferman okur Sokullu Külliyesi
Hayret ibret makamı Titus Tünel su sesi

Gökten kartal bakışlı Antakya'nın kalesi,
Tarihe bir yolculuk arkeoloji müzesi,
Arzın şifa kaynağı ab-ı hayat içmesi,
İnanç aşkı Antakya aşk iksiri çeşmesi,

VII

Altın kumlu sahiller mekân içinde zaman
Demirin kalbi Payas, Belen geçidi duman,
Engin ufuk ötesi Kumlu ovası yaman,
Yayladağ etekleri güneye sınır koyan,
Bir Akdeniz sabahı aşk ve güneşle uyan
Cilvegözü Kapısı vuslatı hasret duran,

İnanç aşkı Antakya tarihe damga vuran (Torun, 2012. (Erişim: 12.06.2024),
<https://www.edebiyatdefteri.com/siir/596144/inanc-aski-antakya.html>)

Türk edebiyatındaki yeri yukarıda çizdiğimiz çerçevede şekillenen, gerek müstakil olarak isminden bahsedilen çalışmalara gerekse kıssasının anlatıldığı Yâsîn Sûresi ile ilgili çalışmalara konu olan Habîb-i Neccâr hakkında yapılan çalışmalar şu şekildedir:

1-Müstakil Eserler

- 1-Mehmet Tekin, (1993). *Antakyalı Din Şehidi Habib Neccar*, Kültür Ofset Yayıncılık
- 2-Mehmet Sılay, (2002). *Hatay Evliyalari*, Keşif Yayınları
- 3-Muammer Türk, (2012). *Ebu Ubeyde Bin Cerrah'in (r.a.) Hediyesi Antakya*, Color Ofset Matbaacılık
- 4-Yâsîn Yılmaz, (2013). *İslam Kaynaklarına Göre Ashâb-ı Karye ve Habib-i Neccar*, Semih Ofset
- 5- Muammer Türk, (2012). *Havariler ve Habibi Neccar*, Color Ofset Matbaacılık
- 6-Zafer Sarı, (2008). *Habib Neccar (Sahib-i Yasin)*, Antakya Belediyesi Kültür Yayınları
- 7- Mehmet Tekin, (2006). *Habib Neccar ve Antakya*, Mehmet Tekin Yayınları
- 8- Kızıldağlı, Edip (1943), *Antakya Kapılarında*, Başarı Matbaası

2-Roman, Piyes, Senaryo

- 1-Nizamettin Duran, (2012), *Mesih İsa'nın Sevdalısı Havarilerin Fedaisi Habib Neccar*, Color Ofset, İskenderun
- 2-Yıldırım, Halit; Doğan Mustafa (2020). *Asi'nin Çiğliği: Bir Habib-i Neccar Romanı*, Sebe Yayınları
- 3- Nizamettin Duran, (2020). *Koşarak Gelen Adam Habib Neccar*, SR Yayınevi
- 4- Mehmet Sılay, (2006). *Antakya'lı Habib- Habibi Neccar* (Biyografi, Piyes, Senaryo), Demircioğlu Matbaacılık
- 5- Necmettin Çalışkan'ın *Kur'ân'ı Kerîm'e Göre Ashâbül-Karye ve Habîb en-Neccâr* isimli makalesinde verdiği bilgiye göre Habîb-i Neccâr ile ilgili çekilecek olan filmin metni hazırlanmış ancak senaryo

aşamasında iken yönetmen Yücel Çakmaklı'nın ölümü üzerine çalışma yarıda kalmıştır (Çalışkan, 2015: 109).

3- Makaleler ve Ansiklopedi Maddeleri

- 1- Abdullah Aydemir, (1991). "*Ashâbü'l-Karye*", DİA, III, s. 468-469
- 2- Süleyman Ateş, (1996). "*Habib en-Neccâr*", DİA, XIV, 373-374
- 3- Yazar Belirtilmemiş, (2001). "*Hâbîbünneccâr*", MEB İA. V/1, s. 9-10
- 4- Nurettin Turgay, (2003), "*Kur'an'da "Ashabü'l-karye" kıssası ve düşündürdükleri*". İslâmî Araştırmalar, cilt: XVI, sayı: 3, s. 462-469
- 5- Abdurrahman Kasapoğlu, (2008). "*İletişimde ben-dili-'Ashâbu'l-karye' kıssasından bir kesit*". Hikmet Yurdu, cilt: I, sayı: 2, s. 57-70.
- 6- Gürhan Bahadır, (2013). "*Hristiyanlığın Antakya'da şekillenmesi ve Habib-i Neccar*" MKÜSBE Dergisi, cilt: 10, Sayı: 23, s. 207-214
- 7- Necmettin Çalışkan, (2015). "*Kur'ân-ı Kerîm'e göre Ashâbü'l-karye ve Habîb en-Neccâr*", MKÜSBE Dergisi, cilt: 12, Sayı: 32, s. 108-122
- 8- Hüseyin Türk, (2016). "*Antakya'da Dinlerarası Hoşgörü ve Habibi Neccar Örneği*", Folklor/Edebiyat=Folklore/Literature, cilt: XXII, sayı: 87, s. 181-198
- 9- Ahmet Sait, Sıcak. (2017). "*Kur'ân Yorum Geleneğinde Habîb en-Neccâr: Bir Literatür İncelemesi*", MKÜSBE Dergisi, cilt: 14, Sayı: 40, s. 445-460

4-Sempozyum Bildirileri

4.1. Her yönüyle Habib-i Neccar Hazretleri Sempozyumu, Antakya, (24-26 Mayıs 2014)

- 1- Ali Akpınar, "*Habîbü'n-Neccar Şahsında Hakikat ve Cennet Çağrısı*"
- 2- Vahit Göktaş, "*Habib-i Neccar'da Tebliğ ve Cennete Davet*"

4.2. Hatay İnanç Turizmi Sempozyumu-I, Antakya (17-19 Aralık 2015)

- 1- Muhittin Akgül, "*Habib-i Neccar Özelinde Hak Taraftarlığı*"
- 2- Faruk Tuncer, "*Kuran-ı Kerim'de Anlatılan Habib-i Neccar ve Hızır Kıssalarının Benzer Yanları ve Düşündürdükleri*"
- 3- Ahmet Abay, "*Tefsirlerde Antakya ve Habib En-Neccar*"
- 4- Ahmet Sait Sıcak, "*Kur'an Yorum Geleneğinde Habib-i Neccar*"
- 5- Ali Kozan, Mehmet Yusuf Çelik, "*İslamî Dönem Türk Kültüründe Kesikbaş Figürü Habîb-i Neccar Örneği*"
- 6- Gürhan Bahadır, "*Habib-i Neccar'ın Şehri Antakya'da Tevhid İnancı ve İslam Hâkimiyeti*"
- 7- Mustafa Hopaç, "*Güvenilir Mekân Olarak Antakya ve Ümmetin Emini*" (Sıcak, 2017: 449-450).

Yukarıda sıraladığımız eserlerin ve akademik çalışmaların yanı sıra yerel kültürde canlı bir unsur olarak varlığını devam ettirmesi hasebiyle Habîb-i Neccâr adına çeşitli kurum ve kuruluşlarca şiir yarışmaları

da düzenlenmiştir.⁶ Habîb-i Neccâr hakkında zikredilen bu yayınlarla birlikte Yâsîn Sûresi'nin tefsiri çerçevesinde kaleme alınan müstakil eserler ve akademik çalışmalardan da bilgi almak mümkündür.

5. Sonuç

Türk İslam edebiyatının içinde doğup geliştiği kültür ve inanç sistemi çerçevesinde beslendiği kaynaklardan biri de *Kur'an* kıssalarıdır. Yâsîn Sûresi'nde Habîb-i Neccâr ve ashâbu'l-karyenin anlatıldığı kıssa da bu bağlamda değerlendirilmektedir. Yerel kültür içerisinde kendisine oldukça önemli bir misyon yüklenen Habîb-i Neccâr'ın İslâmî Türk edebiyatı sahasında değerlendirilebilecek eserlere de konu edildiği görülmektedir.

Habîb-i Neccâr, *Yâsîn Sûresi*'nde bahsi geçen hikâyesi ve Allah katında gördüğü karşılığa yer verilmesi hasebiyle tefsir sahasında yapılan akademik çalışmalarda ayrıntılı olarak ele alınırken, bölgenin inanç alt yapısının şekillenmesinde ana karakterlerden biri olarak görülmesi dolayısıyla dinler tarihi sahasında değerlendirilebilecek veya folklorik içeriğe sahip çalışmalarda kendisine yüklenen misyon çerçevesinde incelenmiştir. Bunların yanı sıra, Habîb-i Neccâr'ın yine akademik hüviyete sahip makalelerde, kıssada yer alan, karye halkına yaptığı konuşmasındaki üslubu ile iletişimde kullanılan ben-dili ve muhatap kitle üzerinde etkileri bağlamında psikoloji sahasındaki çalışmalara da konu edildiği görülmektedir. Tefsir, psikoloji, folklor ve dinler tarihi sahasında farklı yönleri ile incelenen kişiliği hakkında yazılan müstakil eserler ise daha ziyade halk anlatıları üzerinden şekillenmiştir.

Bu çalışmada Habîb-i Neccâr'ın adından söz edilen eserler tespit edilerek dağınık halde bulunan müktesebat bir araya getirilmiş ve edebî çerçevede değerlendirilmeye çalışılmıştır. Hem Halk edebiyatı hem de Klasik Türk edebiyatı sahasında Habîb-i Neccâr'ın nasıl bir yere sahip olduğu, halk hikâyeleri ve bir dolapnâme örneği ile Halk edebiyatı; manzum ve mensur Yâsîn Sûresi tefsirleri, mesneviler ve Klasik Türk edebiyatı sahasında değerlendirilebilecek mensur eserler ile Klasik Türk Edebiyatı çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Günümüz şiir geleneği içerisinde zikredilen eserler ise elektronik antolojilerin taranması suretiyle tespit edilerek incelenmiştir. Muhtevaları incelenen çalışmalardan elde edilen müktesebatın değerlendirilmesi sonucu hasil olan genel kanaat, Habîb-i Neccâr'ın Klasik Türk edebiyatından ve günümüz şiir geleneğinden ziyade Halk edebiyatında geniş bir yer edindiği yönündedir. Taranan doksan divanda ismine hiç rastlanmaması, altmış mesnevi içerisinde ise sadece iki mesnevide birer beyitte rastlanması, antolojilerde yer alan şiirlerde ise şairlerin büyük çoğunluğunun Antakyalı olması ve şiirlerin lokal bir alana hitap etmesi bu kanaatin oluşmasına sebep olmuştur.

⁶ 2018 yılında Habib-i Neccar Derneği tarafından düzenlenen "Habib-i Neccar ve Antakya" konulu şiir yarışmasında "Ey Şehir Anlat Bana" isimli şiiriyle İbrahim Şaşma birinci; "Bir Şehrin Kapıları" isimli şiiriyle Celalettin Kurt ikinci; "Taşların Gözyaşı Neccar" isimli şiiriyle Mustafa Doğan üçüncü olmuştur. Mansiyon ödüllerinde ise Antakya'dan "Kıyama Koşan Adam" isimli eseriyle Hüseyin Üzel birinci, "Bir Adam" isimli eserle Mukades Bilgili ikinci olurken "Habibi Neccar Menkıbesi" isimli eserle Erdal Erçin üçüncü olmuş; jüri özel ödülünü ise Âşık Feymani almıştır (Hatay Mahalli Haber, "Ödüller Mayıs ayında verilecek" (Erişim: 11.06.2021) <http://www.hataymahallihaber.com/haberler/oduller-mayis-ayinda-verilecek-haberi/1656233>).

2019 yılında Altınözü Belediyesi tarafından düzenlenen "Altınözü St.Pierre ve Habib-i Neccar Uluslararası Öykü Yarışması"nda ise birinciliği, "Yeniden Doğuş" adlı eseri ile Mukadder Bilgili, ikinciliği "Aziz Pierre ve Habib-i Neccar" isimli eseri ile Aynil Yavuz, üçüncülüğü ise "Bir Avuç Zeytin Çekirdeği" adlı eseri ile Mehmet Nuri Öncüler kazanmıştır (T.C. Altınözü Kaymakamlığı, "Altınözü St.Pierre ve Habib-i Neccar Uluslararası Öykü Yarışması Ödül Töreni Düzenlendi" (Erişim: 11.06.2021) <http://www.altinozu.gov.tr/altinozu-stpierre-ve-habib-i-neccar-uluslararasi-oyku-yarismasi-odul-toreni-duzenlendi>).

Kaynakça

- Alper, K. (2012). *Erzurumlu Mülhimî ve Şehen-şeh-nâme-i Murâdî Mesnevisi*. [Yayımlanmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi.]
- Alpaydın, M. A. (2017). Şeyhülislâm Mehmed Es'Ad Efendi ve Hulâsatü't-Tebyîn fi Tefsîri Sûreti Yâsîn İsimli Eseri. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (8), 357-394. <https://doi.org/10.18498/amauiid.325842>.
- Alvan, T. (2020). Klasik Türk Şiirinde Dolab-nâme Hakkında Mülâhazalar. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 60(2), 443-476. <https://doi.org/10.26650/TUDED2020-0031>
- Anadolu Yayıncılık, (1982). "Hatay". Yurt Ansiklopedisi, (C: V, s:3475).
- Ateş, S. (1996). "Habîn en-Neccâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14, (373-374).
- Aydemir, A. (1991). "Ashâbü'l-karye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3, (468-469).
- Aydemir, Y. (2017). *Vücutî-Hayâl u Yâr*. E-kitap: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56189,vucudi-hayal-u-yarpdf.pdf?0>.
- Çalışkan, N. (2015). Kur'ân-I Kerîm'e Göre Ashâbü'l-Karye ve Habîb En-Neccâr / Ashaabe Karia and Habib Al-Najjâr in Accordance with the Qur'an. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(32), 108-122.
- Durdu, A. (2010). Hatay Nusayrîlerinde Eren İnancı ve İnanc Merkezleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 54, 255-266.
- Evliya Ç. (1999). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. S. A. Kahraman & Y. Dağlı (Haz.). YKY Yayınları.
- Eser, İ. (2019). *Hoca-zâde Muhammed Râsim Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî (İnceleme-Metin-Dizin)*. [Yayımlanmamış doktora tezi, Dicle Üniversitesi.]
- Hakkı, İ. (2024). *Haşim V. Tercümeli Yasin-i Şerif*. Süleymaniye Kütüphanesi, 2-23. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/288943>.
- İnce, G. (2009). *Hatay'da Bulunan Ziyaret-Yatır Yerleri ile İlgili İnanışlar ve Bu Ziyaretler Etrafında Oluşan Efsaneler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi.]
- Karaman, H. (2019). *Feyzî-i Kefevî'nin Rûhu'n-Nüfûs adlı eseri (İnceleme-metin)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi.]
- Kaya, R. (2002). Kur'an-ı Kerim kıssaları ve düşündürdükleri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(2), 31-58.
- Kızıldağlı, E. (1943). *Antakya Kapılarında*. Başarı Matbaası.
- Köse, B. (2005). *Şeyhî Ali Şehsüvaroğlu (Şeyhî Efendi) ve Riyâzü'l-Gufrân (Tefsir- Yâsîn-i Şerîf) Adlı Manzum Eserin Tenkitli Metni*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi.]
- Kurtûbî. (1427/2006). *el-Câmi'u'l-Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. 'Abdullâh b. 'Abdülmuhsin et-Türkî, Beyrût: Muesesetü'r-Risâle.
- MEB Basımevi, (1987). "Habîbünnecâr". MEB İslam Ansiklopedisi, [5(1), s: 9-10].
- Mollâ Kırımî. Tefsîru Sûreti'l-Yasin. Kastamonu: Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, KHK, 1226/04. 1b-347a. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/455128>. (Erişim: 01.04.2024).

- Önder, M. (1972). *Efsaneleri, Destanları, Hikâyeleriyle Şehirden Şehire Anadolu*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öntuğ, M. M. (2018). Yeni Bulunan Ahi Şecerenâmesi, XVIII. *Türk Tarih Kongresi*, 845-860.
- Öztürk, A. (2001). Eğirdir'de Yaşamış Bir Türk Alimi Muslihuddin Mustafa Bin Muhammed ve Eserleri. *Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yönleri ile Eğirdir / I. Eğirdir Sempozyumu Bildirileri*, 1, 729-740.
- Savran, Ö. (2009). Mehmed Râsim'in Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beytine Şerhi ve Şerh Anlayışı, *Turkish Studies*, 4(6), 387-406.
- Sevgi, A. (2015). Livayî'nin Manzûm Yasin Tefsiri. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 1-86.
- Sezgin, F. (1997). *14. Yüzyıla Ait Bir Yâsin Sûresi Tefsîri Üzerinde Sentaks Çalışması*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi.]
- Sıcak, A. S. (2017). Kur'ân Yorum Geleneğinde Habîb En-Neccâr: Bir Literatür İncelemesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(40), 445-460.
- Sılay, M. (1989). *Hatay Evliyalari*. Hatay Yayınları.
- Sinezkâde İbrahîm b. Ahmed b. Seyyid Ali el-Hüseynî el-Bursevî. Yasin-i Şerif Tefsiri. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, 00063. 1a-31b. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/269138>. (Erişim: 01.04.2024).
- Şeyhülislam Ebû İshakzâde, İshak b. İsmâ'il b. İbrahîm el-İstanbulî. Hulâsatü't-Tebyîn fî Tefsîri Sûreti Yâsîn. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, M Arif M Murad, 00163. 1b-185a. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/304486>. (Erişim: 01.04.2024).
- Taberî. (1422/2001). *Tefsîru't-Taberî*, Dârul Hicr.
- Tekin, M. (2006). *Habib Neccar ve Antakya*. Mehmet Tekin Yayınları.
- Türk, H. (2016). Antakya'da Dinlerarası hoşgörü ve Habibi Neccar Örneği. *Folklor/Edebiyat*, 22(87), 181-198.
- Zemahşerî. (1418/1998). *el-Keşşâf*, thk. 'Âdil Ahmed 'Abdülmevcûd-'Alî Muhammed Mu'avved, Riyâd: Mektebetü'l-'ubeykân.
- T.C. Altınözü Kaymakamlığı, "Altınözü St.Pierre ve Habib-i Neccar Uluslararası Öykü Yarışması Ödül Töreni Düzenlendi". <http://www.altinozu.gov.tr/altinozu-stpierre-ve-habib-i-neccar-uluslararası-oyku-yarismasi-odul-toreni-duzenlendi>. (Erişim: 11.06.2021).
- Antoloji.com, "İnanç Aşkı Antakya". <https://www.antoloji.com/inanc-aski-antakya-siiri/>. (Erişim: 11.06.2021).
- Antoloji.com, "Habib-i Neccar Olmak". <https://www.antoloji.com/habib-i-neccar-olmak-siiri/>. (Erişim: 11.06.2021).
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kuran-ı Kerim <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Y%C3%A2s%C3%AEn-suresi/3718/13-32-ayet-tefsiri>. (Erişim 12.05.2021.)
- Edebiyat Defteri. İnanç Aşkı Antakya. <https://www.edebiyatdefteri.com/siir/596144/inanc-aski-antakya.html>. (12.06.2024)

Hatay Mahalli Haber, “Ödüller Mayıs ayında verilecek”.
<http://www.hataymahallihaber.com/haberler/oduller-mayis-ayinda-verilecek-haberi/1656233>. (Erişim: 11.06.2021).

Siyer Araştırmaları. “Zenubiya”. <http://www.siyerarastirmalari.com/zenubiya.html>. (Erişim: 4 Aralık 2021).

Makale Bilgi Formu

Yazar Notu: Makale tek yazarlıdır. Yazar, makalenin son halini okuyup onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazar dergide yayınlanan çalışmasının telif hakkına sahiptir. Bu çalışma CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluřlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.